

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

І. Б. САВЕЛЬЧУК

На сучасному етапі розвитку соціальної освіти в Україні відбуваються суттєві зміни, які зумовлені специфікою переходу освітніх парадигм від традиційної до компетентнісно орієнтованої, що посилюється ще й процесом входження вітчизняної вищої освіти до європейського простору. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання вдосконалення системи підготовки висококваліфікованих кадрів, де можливо посилити та поєднати наявні вітчизняні традиції й інновації підготовки з наявним досвідом упровадження інновацій у практику соціальної роботи.

Суспільні орієнтири на якість надання соціальних послуг, що представлені у Стратегії розвитку системи соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді (2009-2014 рр.), визначають пріоритетним напрямом упровадження інноваційних технологій соціальної роботи. Зміст цього напряму передбачає, перш за все, вдосконалення існуючих і створення нових видів соціальних послуг через систему експертизи, апробації та впровадження інноваційних технологій соціальної роботи, а також на «забезпечення вивчення інноваційних технологій у процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації соціальних працівників». Безперечно, що виникає необхідність удосконалення підготовки фахівців соціальної сфери, особливо їхньої практичної підготовки до надання соціальних послуг різним групам клієнтів.

Проблемам професійно-практичної підготовки студентів у системі вищої освіти завжди приділялась належна увага, особливо при дослідженні проблем підготовки майбутніх учителів (Ю. Бабанський, В. Бондар, С. Гончаренко, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, Н. Ничкало, Н. Тализіна та ін.). Останнім часом практична підготовка майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів досліджувалася у таких аспектах як: поєднання теорії та практики в професійній підготовці (М. Галагузова, А. Капська, Г. Лактіонова, О. Карпенко, Є. Мигович та ін.); організація різних видів практики (О. Карпенко, Л. Коваль, Ю. Мацкевич, Л. Міщик та ін.), формування професійних умінь (В. Багрій, З. Алинська та ін.).

Проблемні аспекти неперервної професійної практики з урахуванням специфіки соціальної роботи як професійної діяльності щодо сприяння різним групам населення у подоланні складних життєвих обставин та особистісних проблем за допомогою підтримки, захисту, корекції та реабілітації відображені в працях вітчизняних і російських авторів: І. Беха, І. Зверевої, І. Зимньої, А. Капської, О. Карпенко, Г. Лактіонової, Л. Міщик, І. Мигович та ін.

Аналіз досліджень щодо стану підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах свідчить, що не існує загальної концепції практичної підготовки, недостатньо відображенні питання змісту практичної підготовки, зв'язку змісту практики з навчальними дисциплінами соціального спрямування. Разом з тим, саме практична підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери потребує оновлення змісту, значної модифікації її цілісної організації з урахуванням інноваційності соціальної роботи.

Інноваційний розвиток соціальної сфери, з одного боку, та модернізація системи вищої освіти, з іншого, актуалізують проблему інноваційності практичної складової підготовки соціальних працівників. Це спонукає до розкриття основних концептуальних положень організації практики та пошуку умов, які сприятимуть оволодінню студентами професійно-практичними компетенціями у сфері соціальної роботи.

Саме тому *метою* статті є обґрунтування необхідності розкриття теоретико-методичних засад інноваційно орієнтованої практичної підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до Державних галузевих стандартів спеціальності «соціальна робота».

Практика студентів за такою спеціальністю є невід'ємною частиною навчального процесу, що забезпечує поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю. Таке поєднання теорії та практики соціальної роботи є запорукою не тільки успіху майбутніх фахівців у професійній діяльності, а й надає їм можливість переосмислення принципів і методів соціальної роботи та набуття професійних навичок і умінь через засвоєння практичного досвіду [1]. Зрозуміло, що необхідно «по-новому» підходити до організації та проведення практики, оскільки студенти повинні оволодіти як традиційними засобами розв'язання проблем клієнтів, так і ознайомитися з інноваційними технологіями соціальної роботи з різними групами клієнтів. Теоретичний підхід до організації практики повинен інтегрувати

вимоги до професійної підготовки фахівця із соціальної роботи, які відображені у Державному галузевому стандарті та вимоги до практичної діяльності, які представлено в стандартах надання соціальних послуг певним групам клієнтів.

Сьогодні, як показує досвід професійної підготовки соціальних працівників в умовах педагогічних університетів (зокрема НПУ імені М. Драгоманова), традиційною вважається структурно-функціональна модель практики (О. Карпенко), де визначено вид соціальної дії, сфера дії для кожного року навчання (бакалаврат і магістратура) та послідовність і види практик:

- ознайомлювальна;
- технологічна;
- стажерська;
- професійно-управлінська;
- виробнича;
- переддипломна.

Базуючись на методологічних та нормативних позиціях Державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна робота», були визначені основні професійні функції, які повинен реалізовувати у своїй роботі соціальний працівник [3]: діагностична, прогностична, організаційна, комунікативна, посередницька, попереджувально-профілактична, охоронно-захисна, допомоги і підтримки (або соціально-терапевтична), медико-гігієнічна, аналітико-оцінювальна. Відповідно до цього в означеній моделі практики майбутніх фахівців соціальної сфери, яка ґрунтується на традиційних засадах, було представлено [3]:

- основні елементи моделі практики;
- її структура як єдність стійких системоутворювальних ієрархічних взаємозв'язків між цими елементами і різними її рівнями;
- функції окремих складових моделі, які у сукупності забезпечують цілісність практичної підготовки.

При цьому основна увага зверталась на формування у діяльності студентів основних видів професійних умінь. Серед них визначені такі вміння [3]: практичної роботи з клієнтом, дослідницької та управлінської роботи. Проте, сучасні вимоги до професійної діяльності у сфері соціальної роботи, підпорядкування цієї діяльності особливостям та вимогам до впровадження інноваційних технологій у роботу з різними категоріями клієнтів не повною мірою враховуються у практичній підготовці фахівців і не відображаються у наскрізній програмі практики із соціальної роботи. Безперечно, цікавим є аналіз зарубіжного досвіду організації практики, де основними завданнями визначено [2]: отримання технічних навичок відповідно до галузі практики та методу практики; застосування й утілення отриманих знань із теорії на практиці; щоденне застосування знань і умінь, необхідних для розуміння етики, цінностей та цілей соціальної роботи; розуміння розмаїття ролей у соціальній роботі на мікро- та макрорівнях; практику роботи з різними групами клієнтів.

Ми вбачаємо, що врахування інноваційного характеру соціальної роботи можливе за умови розробки і впровадження у навчальний процес інтегративної програми практики студентів-бакалаврів та магістрів. Основною загальною метою практики майбутніх соціальних працівників є закладення засад набуття досвіду щодо розв'язання складних життєвих обставин, особистісних і соціальних проблем клієнтів та адаптація майбутніх фахівців до інноваційних практик у роботі державних і недержавних закладах соціальної сфери й готовність до їх застосування.

Сутність інноваційного підходу, на якому базується програма інтегрованої практики, полягає у відборі інноваційної складової змісту кожної навчальної дисципліни, на основі якого розробляються компетентнісно орієнтовані завдання практики. Це передбачає формування готовності студентів до впровадження інновацій у сферу соціальної роботи через поєднання логічних зв'язків інноваційного змісту навчальних дисциплін із поступовим ускладненням практичних завдань. Необхідність розв'язання конкретних завдань практики в реальних або максимально наближених до них умов відповідно до поставленої мети і з урахуванням певного результату, сприяють формуванню системи професійних умінь соціального працівника. Такий результат відображає сутність діяльнісного підходу, що покладено в основу інтегрованої програми практики із соціальної роботи. Завдання практики, які за своєю сутністю є компетентнісно орієнтованими, передбачають актуалізацію системи компетенцій майбутнього соціального працівника, що дозволить студентам діяти самостійно в реальній роботі з клієнтами та відобразити сутність компетентнісного підходу для результату процесу підготовки соціальних працівників.

Зрозуміло, що зазначені підходи розкривають сутність концептуальних положень для побудови

інтегрованої програми практики із соціальної роботи. Але в основу її розробки повинна бути закладена послідовна методика розробки навчально-методичних матеріалів практики: інструкції для студентів-практикантів, рекомендації для керівників практики і студентів, програма практики за її видами, словники, навчальні посібники.

Як показує наш досвід організації та проведення професійної практики із соціальної роботи, сьогодні у вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку соціальних працівників, можуть бути такі інноваційні моделі організації практики:

одноденне супроводження – залучаються студенти першого, другого та третього курсів, які навчаються за безперервною програмою професійно-орієнтованої практики;

неповний робочий день – залучаються студенти третього курсу, які проходять організаційно-виховну практику в закладах соціального спрямування;

проектна практика – залучаються студенти четвертих та п'ятих курсів, які проходять виробничу практику в закладах соціального спрямування;

науково-дослідна практика – залучаються магістри в межах проходження переддипломної практики в закладах соціального спрямування.

Розподіл студентів за базами практики відбувається відповідно до пропозиції МОН (Лист про практичну підготовку студентів від 18.02.2009р.).

Тому, в першу чергу, були залучені такі бази практики, які є:

базами наскрізної практики;

базами можливого працевлаштування студентів випускних курсів;

базами абсолютної орієнтації на обрану проблематику науково-дослідної магістерської роботи;

базами правозахисного напрямку певних категорій населення.

Вивчення проблеми організації практичної підготовки магістрів соціальної сфери показало, що назріла необхідність у переосмисленні її змісту та напрямів з урахуванням нових вимог (перехід до 2-річних навчальних планів), зокрема – впровадження таких видів практики:

професійний рівень підготовки магістрів соціальної сфери:

виробнича практика;

переддипломна практика;

науково-дослідний рівень підготовки магістрів соціальної сфери:

науково-дослідна практика;

науково-педагогічна практика;

переддипломна практика.

Новий підхід до організації і змісту педагогічної практики базується на принципових положеннях: інноваційна спрямованість, зв'язок із теоретичними дисциплінами, розвиток професійного мислення, опора на інноваційний досвід соціальної професійної діяльності. Практика науково-дослідного рівня підготовки магістрів соціальної сфери виконує роль основи, яка дає змогу підготувати магістра до складної діяльності як фахівця, так і викладача та науковця-дослідника.

Методика організації різних видів практики магістрів майбутніх соціальних працівників повинна ґрунтуватися на відповідності між змістом практичної підготовки і функціональними компонентами професійно-практичної діяльності майбутнього фахівця. До її змісту мають бути включені як традиційні змістові (методичні рекомендації керівникам практик у формі методичного супроводу та вказівки для студентів-практикантів щодо проходження практики на відміну від формальних прав і обов'язків вказаних суб'єктів згідно з існуючим нормативно-методичним забезпеченням практики), так й інноваційні змістові (компетентісно орієнтовані завдання) для кожного виду практики: науково-дослідна практика, науково-педагогічна практика, переддипломна практика. Саме впровадження системи інтегрованих компетентісно орієнтованих завдань для кожного виду практики сприятиме не тільки підвищенню ефективності навчання магістрів, а й забезпечить узгодженість між теоретичним і практичним навчанням, що саме й передбачає інтегрована програма практик.

Інтегрована програма практики магістрів повинна відображати вимоги до компетентісно орієнтованих завдань за рівнями зростаючої складності для різних видів практик. Їх зміст бажано подавати у вигляді алгоритму, що забезпечує неперервність виконання. Як приклад для здійснення такого принципу відбору інформації для компетентісно орієнтованих завдань, пропонуємо методику соціального проектування з урахуванням відповідної класифікації соціальних проектів. Так, за критерієм визначення соціальних проблем, що характерні для соціокультурної сфери, сфери життєдіяльності, особистісної сфери, соціальні проекти можуть бути такі [4]:

соціальні проекти (програми) – узагальнене спрямування на розв'язування низки соціальних проблем та соціально-педагогічних завдань або орієнтування на розв'язання специфічних проблем конкретної групи соціально незахищеного населення. Найчастіше реалізуються громадськими об'єднаннями;

оздоровчі програми – фізкультурно-оздоровче спрямування на забезпечення додаткових умов фізичного й психічного благополуччя та самостійного забезпечення нормальної життєдіяльності. Реалізуються найчастіше в умовах культурно-дозвільних закладів;

соціально-педагогічні (соціально-психологічні) проекти – спрямовані на усунення соціально-психологічної неадаптованості та забезпечення вдосконалення духовного потенціалу особистості. Реалізація проектних рішень в організаційних та неорганізаційних формах самодіяльності, творчості, мистецтва;

освітні та профорієнтаційні проекти (програми) – додаткове або компенсаційне спрямування на формування особистості, що прагне до максимальної реалізації інтелектуальних, емоційних та творчих можливостей у різних видах діяльності;

соціально-реабілітаційні проекти (програми) – спрямовані на діагностику і корекцію соціальних та психологічних проблем різних груп клієнтів;

професійно-адаптаційні проекти (програми) – спрямовані на створення умов повного самовираження особистості, реалізації творчого потенціалу клієнтів у різних видах діяльності, стратегічності поведінки;

професійно-компенсаційний проекти (програми) – спрямовані заміщення засобів розв'язання проблем, що пов'язано з відсутністю умов самореалізації особистості.

Виявлення специфічності застосування методу проектів щодо організації практичної діяльності майбутніх соціальних працівників має велике значення для вдосконалення та розкриття переваг і відмінностей в існуючих моделях професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Таким чином, зміст та організація практики студентів з позиції інноваційного підходу до професійної підготовки забезпечує переорієнтацію змісту на засвоєння цілісного практичного досвіду, де пріоритетною є спрямованість на інноваційність соціальної роботи, не обмежуючись суто традиційними технологіями роботи з різними групами клієнтів.

До перспективних напрямів подальшого вивчення проблеми інноваційності практичної складової ми віднесли: поєднання теорії і практики впровадження інноваційних технологій у різномірну систему соціальної освіти майбутніх фахівців; проблеми проходження проектної практики в різних сферах життєдіяльності суспільства як важливого компонента кваліфікації соціального працівника; зміст та технології практичної підготовки за кожним напрямом спеціалізації.

Список використаної літератури

1. Багрій В. Н. Умови успішного практичного навчання майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах / В. Н. Багрій // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць ; [Редколег. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – Вип. 18. – С. 279-283.
2. Віннікова Л. В. Проблеми підготовки соціальних працівників в Україні та зарубіжний досвід / Л. В. Віннікова // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2001. – № 9(41). – С. 28-31.
3. Карпенко О. Г. Організація практики студентів за спеціальністю 0402 «Соціальна робота»: [методичні рекомендації] / Олена Георгіївна Карпенко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 41 с.
4. Курбатов В. И. Социальное проектирование : Учебное пособие / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 416 с.